

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО Й РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ

Досліджено теоретичні засади розвитку ринку електроенергії, виходячи з особливостей його функціонування.

Исследованы теоретические основы развития рынка электроэнергии, исходя из особенностей его функционирования.

The theoretical framework of the electricity market development, based on the characteristics of its function has been investigated.

Ключові слова: ринок електроенергії, фактори, формування, функціонування.

Прагнення України подолати економічне відставання із подальшою інтеграцією у світове співтовариство зумовлює необхідність формування інноваційної моделі розвитку, становлення якої є можливим за умови структурних перетворень економіки країни та її регіонів, новаційних зрушень у виробничій та соціальній сферах, реформування електроенергетичної галузі, як найважливішої галузі економіки країни. Ринок електроенергії, як ринок одного виду товару і низки супутніх послуг, спрямованих на забезпечення процесу купівлі-продажу електричної енергії, робить істотний вплив на економіку, гальмуючи або стимулюючи її розвиток. З огляду на це розробка теоретичних аспектів та прикладних рекомендацій щодо формування та розвитку ринку електроенергії є актуальним завданням, потребує свого дослідження і наукової оцінки.

Напрями розв'язання проблем функціонування та формування національного та регіонального ринку електроенергії досліджували в своїх працях С.П.Сонько [1], Я.І.Олійник [2], О.С.Дупак [3], С.Кулицький [4] та інші. Особливості державного регулювання електроенергетики України досліджено у працях О.В.Долгальнової [5], І.А.Франчука [6], О.М.Губрієнко [7]. Огляд наукових джерел свідчить про посилення уваги дослідників щодо формування ринкових відносин у сфері виробництва та споживання електроенергії, особливостей та специфіки формування національного й регіонального (роздрібного) ринку електроенергії, обґрунтування напрямів розвитку ринку електроенергії, принципів його функціонування, а також шляхів удосконалення системи відносин між основними суб'єктами цього ринку.

Водночас, незважаючи на підвищений інтерес з боку науковців до питань розвитку ринку електроенергії та формування на ньому ринкового середовища, наразі існує потреба в подальшому висвітленні теоретичних і методичних засад формування й функціонування ринку електроенергії з метою забезпечення подальшого його стабільного розвитку.

Метою публікації є виявлення особливостей формування і функціонування ринку електроенергії та формування науково-теоретичного підходу до процесу розвитку цього ринку.

Виходячи з класичного визначення ринку як сфери товарного обігу, де виникають і реалізуються відносини купівлі-продажу та здійснюється конкретна

господарська діяльність щодо просування товару (у даному випадку – електроенергії) від їх виробників до споживачів, основними складовими механізми функціонування ринку електроенергії виступають попит, пропозиція та ціна [8, с.503].

Ринкові відносини в галузі електроенергетики формуються під впливом дії зовнішніх та внутрішніх факторів [9, с. 133]. Перша група факторів пов'язана зі зміною зовнішніх відносно галузі умов господарювання. Найважливішими факторами, які на це вплинули, є:

- наявність тісного господарського контакту між галуззю як постачальником електроенергії з усіма підприємствами, що вступили на шлях ринкових відносин;
- залежність галузі як споживача від стану та динаміки розвитку світових та національних ринків палива, сировини, матеріалів, обладнання;
- специфіка формування попиту, пропозиції та ціни на електроенергію як товар в умовах поширення ринкових відносин в економічній системі країни;
- необхідність формування адекватного світовим вимогам механізму забезпечення ринкових реформ у галузі;
- відповідність сучасних параметрів розвитку галузі стратегічним завданням реформування національної економіки та її регіональних складових, що мають базуватися на ринкових відносинах;
- недосконалість фінансово-кредитної системи країни, що вимагає розроблення нової схеми відносин суб'єктів національного ринку електроенергії, а також необхідність формування більш досконалої політики ціноутворення на електроенергію як товар та механізму формування тарифів.

Друга група факторів пов'язана із необхідністю ринкових реформ усередині галузі з метою підвищення ефективності виробництва й передачі електроенергії, забезпечення рентабельності підприємств галузі, створення умов для самостійного налагодження прямих договірних взаємовідносин зі своїми контрагентами [10].

Є й інші риси сучасного функціонування електроенергетики, що ускладнюють процеси ринкових перетворень в цій сфері, формують їх специфічний характер:

по-перше, жорсткість зв'язку виробництва й споживання електроенергії, що зумовлює безальтернативність шляхів транспортування електроенергії, зв'язок електропостачальника й споживача з територіальною системою електропостачання (лініями електропередач). Тому в електроенергетиці суб'єкти підприємницької діяльності, які володіють магістральними та міждержавними чи місцевими електричними мережами, є «природними» монополістами, а їх діяльність регулюється державою [10];

по-друге, виробництво й споживання електроенергії поєднані в часі, відповідно таку продукцію не можна виробити й закупити наперед, наприклад, в очікуванні покращання кон'юнктури ринку, збільшення цін на енергію чи перебоїв в електропостачанні. Тому на ринку електроенергії велика увага повинна приділятися питанням прогнозу попиту не тільки за величиною, але й за часом, оскільки завищення попиту призведе до заморожування великих інвестицій, а його заниження може бути пов'язане з великими збитками для

енергопостачальних компаній через зниження надійності електропостачання;

по-третє, ринки електроенергії можуть формуватися і діяти лише за умови нерозривності технологічного циклу виробництва, передачі, розподілу й використання електроенергії. Отже, об'єктивною необхідністю виступає формування об'єднаної мережі електропередач, досконалої системи технічного супроводу розвитку галузі та ринкових відносин (комерційних). Це вимагає дотримання певних правил, які зобов'язують будь-якого власника електромереж забезпечити рівноправне обслуговування будь-яких господарюючих суб'єктів і тим самим забезпечувати сприятливість конкурентного ринкового середовища;

по-четверте, за сучасних умов розвитку технічні можливості передачі енергії на великі відстані (понад 1000 км) поки що залишаються обмеженими та економічно недоцільними;

по-п'яте, основними параметрами дослідження електроенергії як товару особливого роду поряд із фізичним обсягом електроенергії є потужність, час, режим споживання, якість (відповідність певним стандартам). Отже, за умов формування збалансованого ринку електроенергії (збалансування попиту і пропозиції) конкуренція між виробниками і постачальниками енергії може відбуватися лише за рахунок цінкових факторів, пропозиції її за нижчими цінами. Зазначимо, що теоретично збалансований ринок – це такий ринок товарів, на якому пропозиція відповідає попитові за кількістю, асортиментом і якістю. Такому ринку притаманні стабільні ціни та повне задоволення попиту [8, с. 503];

по-шосте, підприємства галузі мають обмежені можливості щодо зміни позицій на ринку за рахунок диверсифікації виробництва (в асортименті продукції цієї галузі економіки – електроенергія як єдиний товар, надання окремих видів послуг не передбачене, що обмежує можливості їх розвитку та присутності на інших товарних ринках та ринках послуг).

Крім цього, слід відзначити і певні особливості формування ринку та ринкових відносин в сфері електроенергетики.

Попит на електроенергію визначається такими факторами, як:

- економічна динаміка розвитку економіки країни та її територіальних і галузевих структурних складових;
- структура електроспоживання (співвідношення промислового й комунально-побутового споживання, частка енергоємних галузей виробництва);
- масштаби, темпи енергоспоживання домогосподарств (в тому числі споживання електроенергії);
- енергоефективність використання електроенергії споживачами;
- результативність політики енергозбереження;
- кліматичні особливості територій;
- загальна політика та механізми тарифоутворення на електроенергію.

Вивчення регіонального аспекту формування ринку електроенергії вимагає застосування прийомів та інструментів регіонального маркетингу. Доцільним, на наш погляд, є застосування підходу, що пропонує Ж.-Ж.Ламблен: 1) здійснення сегментації базового ринку (макросегментація), що передбачає виділення ринків електроенергії (зональних, регіональних, локальних, галузевих тощо);

2) сегментація споживачів (мікросегментація) всередині виділених сегментів ринку електроенергії.

Такий прийом, як сегментація (інструмент регіонального маркетингу) дає змогу встановити різноманітність попиту та сукупність споживачів, що мають певні вимоги перш за все до якості електроенергії як товару, виявити основні споживчі групи, розробити маркетингову політику для кожного сегмента споживачів ринку електроенергії, визначити специфічність формування регіонального ринку електроенергії.

Отже, для вивчення специфіки формування та функціонування ринку електроенергії важливим є застосування підходу щодо його сегментації з позицій споживачів. Виділення груп споживачів електроенергії як не лише національного, а і регіонального продукту дає змогу встановити її окремі характеристики (як кількісні, так і якісні), що в умовах переходу на інноваційну модель розвитку країни та її регіонів є визначальними у формуванні валової доданої вартості, валового регіонального продукту (ВРП), перетворюються у вагомий фактор інноваційно-інвестиційної привабливості регіону.

Запропонований підхід передбачає, крім визначення груп споживачів електроенергії як товару, вивчення функцій потреб (які саме потреби задовольняються, зміни потреб тощо), а також технологій задоволення цих потреб (адресність, якість ресурсів, послуг, їх індивідуалізація, достатність тощо).

Таким чином, розвиток в Україні ринкових відносин у сфері електроенергетики вимагає дослідження формування регіональних (роздрібних) ринків електроенергії та визначення шляхів поєднання ринкових механізмів та механізмів державного регулювання з метою забезпечення їх розвитку.

Вивчення регіональних (роздрібних) ринків вимагає визначення принципів проведення економічної діагностики їх функціонування. До основних принципів діагностики регіональних ринків електроенергетики слід віднести такі:

- системності, що дає змогу виявити потенціал розвитку суб'єктів ринку та оцінити сукупність зв'язків між ними, рівень сформованості та зрілості ринкових відносин;
- комплексності, що забезпечує оцінювання можливостей розвитку ринку через сформованість його складових та розвиненість зв'язків всередині ринку;
- регулярності дослідження як основи вчасного виявлення небажаних відхилень у наданні послуг, обґрунтування заходів щодо корегування стратегії розвитку галузі та механізмів її забезпечення;
- динамічності як результату дії зовнішньої та внутрішньої конкуренції, підвищення рівня відкритості економіки країни загалом;
- інноваційності як підґрунтя забезпечення структурних зрушень в національній економіці та її регіональних складових;
- інформативності, що дає змогу оперативно реагувати на зміни зовнішнього та потреб внутрішнього середовища;
- регіональної специфічності розвитку.

Основою економічної діагностики ринку є кон'юнктурні дослідження, що включає дві основні частини. Перша передбачає здійснення дослідження

загальнорегіональної кон'юнктури ринку, а друга частина – аналіз кон'юнктури регіонального товарного ринку. Зазначимо, що головною характеристикою кон'юнктури ринку є збалансованість попиту та пропозиції, що створює основу для визначення типу кон'юнктури (сприятлива або несприятлива), а також ємності ринку.

Не менш важливим є визначення серед кон'юнктууроутворюючих факторів тих, дія яких не може контролюватиметься. До таких факторів можна віднести світові тенденції розвитку, регіональні умови, техніко-технологічну специфіку розвитку електроенергетики.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає змогу обґрунтувати, що забезпечення ефективного функціонування ринку електроенергії потребує створення конкурентного середовища, збалансування різноманітних економічних інтересів учасників ринкових відносин у його межах, формування ринкової інфраструктури, а також умов для запровадження різних форм регіонального співробітництва.

Зазначимо, що головним завданням подальшого розвитку ринку електроенергії (як національного, так і регіонального) є досягнення оптимальних пропорцій між дією ринкових механізмів і механізмів державного регулювання. Це вимагає ґрунтовного дослідження основних етапів становлення ринкових механізмів розвитку галузі.

Список використаних джерел:

1. Сонько С. П. Ринок і регіоналістика [Текст]: Навч.посібник / С. П. Сонько, В. В. Кулішов, В. І. Мустафін. — К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. — 287 с.
2. Олійник Я. І. Розробка державної програми розвитку електроенергетики Західного регіону України [Текст] / Я. І. Олійник // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — Т. 3, № 2. — С. 169 — 172.
3. Дупак О. С. Інформаційно-аналітичне дослідження стану паливно-енергетичного комплексу України [Текст] / О. С. Дупак // Електроінформ: Енергетика. Електротехніка. Електроніка. — 2006. — № 1. — С. 7 — 10.
4. Кулицький С. Економічна ситуація в електроенергетиці України: стан і перспективи [Текст] / С. Кулицький // Україна: події, факти коментарії. — 2008. — № 22. — С. 16 — 33.
5. Долгальова О. В. Державне регулювання електроенергетичної галузі України [Текст] / О. В. Долгальова // Науково-виробничий журнал Держава та регіон: Серія: Державне управління. — 2009. — № 3. — С. 33 — 37.
6. Франчук І. А. Державна політика розвитку енергетики в Україні: стан, тенденції, перспективи [Текст]: [монографія] / І. А. Франчук. — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. — 356 с.
7. Губрієнко О. Теоретико- правовий аналіз деяких функцій державного управління в галузі енергетики в Україні / О. Губрієнко // Підприємництво, господарство і право.- 2004.- № 5.- С.113-116.
8. Фінансовий словник [Текст] / за ред. А. Т. Ковальчук. — К.: 2006. — 728 с.
9. Волкова І. О. Проблемы формирования оптового рынка электроэнергии и мощности [Текст] / І. О. Волкова, В. Р. О कोरोков, Ю. А. Соколов. — К. : Об-во «Знание» Украины, 1998. — 20 с.
10. Косар Н. С. Адаптація енергопостачальних компаній до ринкових умов функціонування на засадах маркетингу [Текст]: дис... кандидата екон. наук: 08.06.02 / Косар Наталія Степанівна. — Л., 1999. — 278 с.